

DANUTA OPOZDA

WYCHOWAWCZE ODDZIAŁYWANIE RODZICÓW W ZAKRESIE KSZTAŁTOWANIA TOŻSAMOŚCI MŁODZIEŻY

Z faktem tożsamości wiąże się wiele zagadnień tak psychologicznych, socjologicznych jak i pedagogicznych. Pytania o to czym jest tożsamość, jak przebiega jej rozwój, jakimi czynnikami jest warunkowany, jakie znaczenie dla życia jednostki ma określone poczucie tożsamości są wciąż aktualne. W odpowiedzi na nie należy uwzględnić szeroki kontekst społeczny, kulturowy, polityczny, edukacyjny, a także charakteryzującą się pluralizmem i globalizmem współczesną rzeczywistość. Intensywne zmiany dokonujące się w różnych obszarach i modelach życia niosą, po pierwsze, nowe problemy w określaniu przez młodzież własnej tożsamości, po drugie stawiają nowe wyzwania i zadania rodzicom, nauczycielom i wychowawcom w zakresie wspierania procesu kształtowania się tożsamości młodzieży. Nadal i w tym wymiarze znaczenie szczególne przypada rodzinie. Wychowawcze oddziaływanie rodziców w kształtowaniu tożsamości dziecka na różnych etapach jego ontogenetycznego rozwoju jest szczególnie znaczące.

Niniejszy artykuł jest próbą zwrócenia uwagi na niektóre aspekty procesu wychowania w rodzinie ważne w rozwoju tożsamości młodzieży. Zagadnienie to będzie przedstawione z perspektywy pedagogiki rodziny i psychologii rozwoju człowieka.

I. ROZWÓJ TOŻSAMOŚCI MŁODZIEŻY

Z uwagi na przedmiotowy zakres artykułu poniżej krótko zostaną przedstawione podstawowe kwestie związane z charakterystyką rozwojową tożsamości w okresie adolescencji (pomijam inne etapy rozwoju) uwzględniając znaczenie pojęcia tożsamości, jej rodzaje i czynniki rozwoju. Okres adolescencji stanowi szczególnie ważny etap rozwojowy w kształtowaniu tożsamości i nie jest etapem finalnym.

Tożsamość oznacza najogólniej identyczność. Z punktu widzenia psychologii i pedagogiki znaczące są takie określenia, jak tożsamość osobista (indywidualna) i społeczna.

Tożsamość osobista jest pewnego rodzaju samowiedzą i samookreśleniem osoby, jej specyficznych atrybutów, kompetencji, upodobań. Istotnie wiąże się ze spostrzeganiem siebie jako niepowtarzalnej jednostki oraz doświadczaniem i rozpoznawaniem wśród innych obiektów otoczenia samego siebie, swej poznawczej i emocjonalnej odrębności. Formujące się Ja jest podstawą kształtującej się tożsamości osobistej. Zaś wyróżnikiem tożsamości społecznej jest formujące się My (np. My, uczniowie) (Grzelak, Jarymowicz 2003, s. 117).

Tożsamość społeczna oznacza poczucie przynależności do określonej grupy społecznej i identyfikację z wartościami, celami, zasadami, jakimi żyją i kierują się jej członkowie. Na podstawie wiedzy o przynależności do którejś grupy osoba kształtuje wyobrażenie o samej sobie, co stanowi jej tożsamość społeczną i inicjuje procesy kategoryzacji społecznej (My i nie-my – obcy) (Domachowski 1993, s. 183). W obszar My mogą być włączeni różni ludzie. Warto, już w tym miejscu, zwrócić uwagę na ważny z punktu widzenia oddziaływań wychowawczych mechanizm identyfikacji będący podstawą procesu kształtowania tożsamości społecznej, a także na znaczenie jakości związków emocjonalnych między członkami grupy.

Określenie poczucia tożsamości osobistej (indywidualnej) oraz społecznej jest jednocześnie poznawaniem struktury osobowości. Rozwój osobowości może być ujmowany w kategoriach tożsamości narracyjnej zawierającej treści tożsamości osobistej i społecznej (lub inaczej systemu znaczeń) (Oleś 2002, s. 167). Współcześnie tę zmianę rozwojową dobrze wyjaśnić można w cykliczno-fazowym modelu rozwoju wskazując na jej dynamiczny charakter ujawniający się w powtarzających się cyklicznie fazach progresu, plateau, regresu i kryzysu (Brzezińska, Trempała 2003, s. 238). Tożsamość człowieka jest jednym ze znaczących wymiarów w rozwoju ontogenetycznym. Poczucie

tożsamości, rozumiane jako jakościowa zmiana rozwojowa (Brzezińska, Trempała 2003, s. 231) zawiera właściwości:

– z m i a n u n i w e r s a l n y c h: większość młodych ludzi staje przed koniecznością odpowiedzi na pytanie: *Kim jestem?*;

– z m i a n w s p ó l n y c h: odpowiedź na pytanie: *Kim jestem?* będzie różna zależnie od społecznych grup odniesienia – wspólnego środowiska psychologicznego, w którym rozwija się młody człowiek (w adolescencji znaczenie ma nadal rodzina, a także coraz większą rolę odgrywają grupy rówieśnicze);

– z m i a n i n d y w i d u a l n y c h: osobistej historii życia, niepowtarzalnych indywidualnych doświadczeń.

W psychologii znaczące podstawy do rozważań nad rozwojowym charakterem poczucia tożsamości zostały sformułowane w koncepcji Erika Eriksona. W okresie adolescencji – zdaniem Eriksona – przypada V stadium (od 13 do 18 lat) charakteryzujące się konfliktem na poziomie tożsamość–rozproszenie tożsamości (Brzezińska, Trempała 2003, s. 261). Jest to czas, kiedy „człowiek pragnie określić, czym jest obecnie i czym pragnie być w przyszłości [...], ego ma zdolność selekcjonowania i integrowania talentów, uzdolnień i umiejętności w procesach identyfikacji z podobnie myślącymi ludźmi i adaptacji do środowiska społecznego ...” (Hall, Lindzey 2002, s. 96). To czas formowania się cnoty wierności sobie i przyjmowanym wartościom, cnoty, która staje się także ważną cechą kontaktów interpersonalnych. Chodzi tu często o ważne rozstrzygnięcia i dylematy na ile przyjęcie i podporządkowanie się wzorcom i modelom zewnętrznym pozwoli zachować własną autonomię (wierność sobie). Kryzys tożsamości młody człowiek pokonuje przez scalenie dotychczasowej wiedzy o sobie i zintegrowanie jej z terażniejszością i koncepcją własnej przyszłości. Zgodnie z zasadami teorii schematów społecznych owo scalenie wiedzy dokonuje się w oparciu o zasadę prototypowości i hierarchiczności (Wojciszke 1986, s. 38-57). Informacje napływające w pierwszych etapach ontogenezy są zaczątkiem – prototypem wiedzy tożsamościowej, a ponieważ członkowie rodziny są źródłem informacji i społecznym kontekstem pierwszych doświadczeń dziecka, stąd ich znaczenie jest tak ważne. Wiedza ta charakteryzuje się również hierarchiczną strukturą, można wyróżnić bardziej lub mniej centralne i znaczące informacje o sobie samym. Informacje pochodzące od osób, z którymi dziecko się identyfikuje (w pierwszych etapach życia jest to rodzic), stanowią znaczącą podstawę wiedzy o sobie samym. W okresie adolescencji dochodzi do konfrontacji i „porządkowania”,

właśnie integrowania, wiedzy na wyższym poziomie (bardziej złożonej w swej strukturze i różnorodnej w treści).

Podkreślić należy, że ogólnie etap dorastania charakteryzuje się stawianiem wielu pytań dotyczących egzystencji jednostki, sensu życia, celów osobistych, planów, dążeń, aspiracji, odniesień do siebie samego, najbliższego otoczenia i świata w szerokim tego słowa rozumieniu. Poszukiwanie odpowiedzi na te pytania jest wyrazem intensywnie przebiegającego procesu formowania się tożsamości indywidualnej i społecznej. Konstruowanie wiedzy o sobie i świecie bogatszej na poziomie właściwości strukturalnych i treściowych jest w tym okresie możliwe między innymi dzięki osiągnięciom rozwojowym sfery poznawczej, a głównie zdolności do myślenia hipotetyczno-dedukcyjnego oraz refleksji i autorefleksji. Jednocześnie ambiwalencja sfery emocjonalnej sprawia, że młody człowiek z jednej strony czuje się coraz bardziej dumny i zadowolony z powodu nabywania umiejętności autonomicznego określania siebie, zaś z drugiej przeżywa niepewność, zagubienie i niepokój (Obuchowska 2001, s. 184).

W kontekście rozwoju tożsamości indywidualnej i społecznej najbardziej znaczącym wymiarem jest tożsamość płciowa, szczególnie dynamicznie kształtująca się w okresie adolescencji. Jej ustalenie oznacza akceptację własnej płciowości i powstawanie koncepcji ról związanych z płcią. Jak pokazują liczne badania w konsekwencji oznacza to również wybór i realizację określonych planów i celów życiowych (Miluska 1996, s. 152). Role społeczne przypisane płci w istotny sposób wyznaczają obszary i rodzaje aktywności. Zauważa się jednak, że dziś role kobiece są mniej jednoznaczne i mniej stabilne niż role męskie, co może bezpośrednio utrudniać krystalizowanie się tożsamości płciowej u dziewcząt (Obuchowska 2001, s. 186) i prowadzić do zmian w zakresie treści tożsamości płciowej u chłopców. Współczesne konteksty kulturowe, społeczne, a także ekonomiczne powodują, iż pożądaną, a może bardziej „użyteczną” staje się androgyniczny schemat płci. Androgynia, zgodnie z koncepcją schematów płciowych Sandry Bem, to wysokie nasilenie cech kobiecych i męskich. Może ona wynikać z potrzeb adaptacyjnych dyktowanych zmieniającymi się wymogami i warunkami życia (Kuczyńska 1992, s. 10). Tożsamość płciowa tego okresu cechuje się względną stabilnością, a jej rozwój w szczególny sposób uwarunkowany jest procesem identyfikacji młodzieży z osobami znaczącymi. Ważne jest zatem z jakimi wzorami kobiecości i męskości spotyka się młody człowiek i z kim identyfikuje się.

Obok dynamicznie przebiegającego rozwoju tożsamości płciowej, uznawanej też często za najważniejszą, również w okresie adolescencji kształtuje się tożsamość zawodowa. Młodzież podejmuje próbę określenia swojej tożsamości zawodowej. Plany edukacyjne i zainteresowania zawodowe stanowią ważne zadanie rozwojowe tego okresu (Miluska 1996, s. 150) i są włączane w tworzącą się strukturę życia. W tym aspekcie formowania się tożsamości młodzież spotyka się jednak z dość złożonymi problemami. Brak gwarancji znalezienia zatrudnienia i w związku z tym trudności w przewidywaniu wyboru korzystnej drogi kształcenia i wyboru zawodu w znacznym stopniu utrudnia kształtowanie tożsamości zawodowej.

Warto dodać, że w literaturze przedmiotu coraz częściej zwraca się również uwagę na tożsamość etniczną jako jedną z form tożsamości społecznej. Stanowi ona coraz częściej przedmiot poznania w badaniach i analizach pedagogicznych (Nikitorowicz 2001, Waloszek 2001, Szkudlarek 2003).

Dynamizm rozwojowy tożsamości w okresie adolescencji jest wypadkową zróżnicowanych czynników. Przyjmując wieloczynnikową teorię rozwoju człowieka tożsamość, jak i osobowość czy sfery rozwojowe kształtują się pod wpływem właściwości biologicznych, szeroko rozumianych czynników środowiskowych, oddziaływań wychowawczych oraz aktywności własnej. Chociaż stanowisko interakcjonizmu zakłada wzajemne oddziaływanie tych czynników, to jednak wraz z kolejnymi etapami ontogenezy zwiększa się udział czynników środowiskowych (a w tym oddziaływań wychowawczych) i aktywności własnej w rozwoju tożsamości.

II. WYCHOWANIE W RODZINIE A ROZWÓJ TOŻSAMOŚCI

W procesie kształtowania się tożsamości osoby znaczącą rolę przypisuje się rodzinie głównie w okresie dzieciństwa i wczesnej adolescencji. Wychowawcze wpływy rodziny na poziomie oddziaływań zamierzonych i niezamierzonych są niekwestionowane w określaniu wymiarów tożsamości osoby. Dla przykładu w koncepcji McAdamsa zwraca się uwagę na emocjonalny klimat tożsamości i pamięć biograficzną, której treści tworzone są przez doświadczenia osobiste związane z domem rodzinnym (za: Oleś 2002, s. 168). Obok atmosfery emocjonalnej i osobistych doświadczeń coraz większe znaczenie przypisuje się współcześnie tak zwanym rodzinnym narracjom, które są rodzajem samowiedzy rodziny i kształtują tożsamość jej członków (Cierpka 2002, s. 186). Jakość przebiegu procesu wychowania w rodzinie (zawierają-

cego również powyższe elementy) jest jednym z podstawowych czynników dynamizujących rozwój i decydujących (lecz nie determinujących) o konstruowaniu wiedzy o sobie i otaczającej rzeczywistości (Opozda 2001). Rola wychowawczej funkcji rodziców jako czynnika stymulującego proces formowania się tożsamości zaznacza się głównie w pierwszych latach życia, gdy dziecko niejako wyodrębnia siebie z otoczenia (Ja i nie-Ja) i doświadcza swej podmiotowości w działaniu. Jest to bardzo ważny okres, świadomość własnej odrębności pojawia się wcześniej niż wyraźne samookreślanie siebie i poczucie własnej tożsamości. Zasób zdobytych doświadczeń w kontaktach z innymi członkami rodziny stanowi ważną podstawę dalszych jakościowych zmian rozwojowych w obszarze głównie tożsamości indywidualnej, a także społecznej. Oddziaływanie rodziców, jak pokazują to nawet pobieżne obserwacje, nie jest jednak wolne od błędów. Już we wczesnych latach życia dziecka mogą wystąpić problemy w kształtowaniu się jego jaźni (Strojnowski 1985, s. 158). Często dzieje się tak na skutek trudności w ustalaniu granicy między rodzicem a dzieckiem (w sferze emocjonalno-społecznej, poznawczej) i przekazu irracjonalności (Opozda 2003 b, s. 80).

W procesie wychowania dziecko otrzymuje wiele informacji o sobie i w ten sposób konstruuje samowiedzę, której linia ma charakter progresywny. Samowiedza jest narastającym zbiorem informacji, z którymi współwystępują sądy wartościujące. Jak wspomniano powyżej, wiedza tożsamościowa zapisana w postaci schematów poznawczych jest przez umysł nieustannie rekonstruowana. Młody człowiek w odpowiedzi na pytanie: *Kim jestem?* tworzy prototyp Ja (Markus 1993). Okres adolescencji jest sprawdzianem tego wszystkiego, co w zakresie wychowawczych relacji wewnątrzrodzinnych miało miejsce we wcześniejszych etapach życia. Wszelkie błędy i sukcesy wychowawcze rodziców zaczynają się ujawniać w tym okresie coraz wyraźniej. Jednocześnie nieustannie trwający proces kształtowania tożsamości i intensywnych zmian rozwojowych w adolescencji wymaga kontynuacji prawidłowych oddziaływań wychowawczych. Tym bardziej, że poszerza się zasięg wpływów społecznych o zróżnicowanych walorach wychowawczych.

Szczególnie znaczące w tym okresie dla ustalania tożsamości są wpływy kulturowe. Kultura może zachęcać do przyjmowania odmiennych tożsamości i fragmentaryzacji współczesnej tożsamości (Melosik 1996, 2001, s. 35). Zwraca się uwagę, że tożsamość tak zwanego globalnego nastolatka jest kształtowana pod wpływem kultury popularnej oraz ideologii konsumpcji i dotyczy najczęściej wielkomiejskiej młodzieży z klasy średniej, jest pop-tożsamością, tożsamością typu *instant* (Melosik 2001, s. 39). Ta forma toż-

samości społecznej może być zinterpretowana jako znak czasów, w których żyjemy. Interesujące jest, co oprócz zmiennej, jaką jest pochodzenie społeczne, sprzyja jej ustaleniu i należy do grupy zmiennych związanych z wychowaniem w rodzinie.

Funkcja wychowawcza rodziców w rozwoju tożsamości młodzieży wyraża się przede wszystkim w ich p o c z u c i u o d p o w i e d z i a l n o ś c i za rozwój dziecka (Nowak 1998, s. 111). Jej podstawą są silne więzi emocjonalne, indywidualizacja kontaktów w rodzinie i ogólnie prawidłowo funkcjonujący system rodzinny. Świadomość wychowawcza rodziców w wymiarze introspekcyjnym i percepcyjnym (Opozda 2003 a, s. 158-159) zapobiega automatyzacji i reaktywności oddziaływań wychowawczych oraz zwiększa wrażliwość wychowawczą rodziców w obszarze kształtującej się tożsamości dorastającego. Rodzice wspierają, pomagają w formułowaniu samoopisu i dostrzeganiu przez młodzież charakterystycznych atrybutów. Przy czym nie chodzi tu o narzucanie pewnych treści (np. oczekiwanych, pożądanых), cech z pozycji władzy, pełnionej roli itd., chodzi raczej o porozumienie i dialog.

Oddziaływania wychowawcze w rodzinie, wspierające rozwój tożsamości młodzieży, powinny zmierzać w kierunku:

- rozszerzania samowiedzy (jej źródłem jest np. doświadczenie, podawane informacje głównie przez osoby znaczące);
- uczenia oceniania (własnego zachowania, zachowania innych osób, napływających informacji);
- poszerzenia wzorów osobowych (bezpośrednich i pośrednich);
- podawania trafnych ocen wraz z uzasadnieniem;
- pomocy w kształtowaniu hierarchii wartości;
- pomocy w werbalizowaniu planów, dążeń i aspiracji.

Ponieważ ustalanie tożsamości dokonuje się w kontekście całościowego rozwoju psychofizycznego, dlatego funkcja wychowawcza powinna być realizowana zgodnie z koncepcją integralnego wychowania człowieka (Rynio 2004) w aspekcie wychowania intelektualnego, emocjonalno-społecznego, moralnego i wolitywnego. Wpływem wychowawczym szczególnie jednak podatne są emocjonalno-motywacyjne struktury osobowości. Dlatego mając na uwadze kształtowanie tożsamości dorastającego dziecka wychowawczą troską rodziców objąć należy: a) zmiany w sferze emocjonalnej; b) kształtującą się wolę; c) zwiększone potrzeby społeczne.

a) Właściwości sfery emocjonalnej w okresie adolescencji, takie jak impulsywność, labilność czy ambiwalencja są przyczyną zmienności tożsamości

(nie chodzi tu o jakościowe zmiany rozwojowe) – zadaniem rodziców jest pomoc w stabilizowaniu wiedzy o sobie i poczucia tożsamości.

b) Rozwój woli ma wyraz nie tylko w buncie, przekorze lub (i) negatywizmie, lecz również w pracy nad sobą, dlatego rodzice powinni pomagać w podejmowanych (aktami woli) próbach samookreślenia, samodoskonalenia, uświadamiania własnych motywów oraz rozwiązywania konfliktu motywów. Poziom rozwoju woli stanowiąc będzie o zdobywaniu autonomii przez jednostkę i nieuleganiu przelotnym modom lub przyjmowaniu postaw konformistycznych, jest to, jak sędzę, szczególnie znaczący aspekt formowania osobistej tożsamości.

c) W zakresie potrzeb społecznych ważna jest nie tylko dbałość o ich zaspokojenie, lecz również istotne jest kształtowanie potrzeb społecznych oraz uczenie radzenia sobie z sytuacjami, w których dochodzi do frustracji potrzeb. Szanując autonomię i potrzebę niezależności młodego człowieka rodzice powinni mieć dobrą orientację w tym, z kim dziecko utrzymuje kontakty społeczne, jaka grupa rówieśnicza stanowi grupę odniesienia dla ich dziecka i wywiera wpływ na kształtowanie się jego tożsamości. W prawidłowo funkcjonującej rodzinie dzieje się to w sposób naturalny, bez naruszenia granic, rodzice służą radą i wsparciem w rówieśniczych relacjach interpersonalnych.

Wadliwe funkcjonowanie rodziny, wszelkie zaniedbania i błędy wychowawcze (najczęściej nie są uświadamiane przez rodziców), mające szczególne znaczenie w powstawaniu zaburzeń procesu formowania się poczucia tożsamości, to głównie:

- nadopiekuńcze postawy rodzicielskie;
- autokratyczny styl wychowania (jako dominujący);
- symbiotyczny związek rodzica (częściej matki) z dzieckiem;
- zaburzenie granic wewnątrzrodziny między członkami rodziny;
- przekaz irracjonalności (Opozda 2003 b).

Powyższe zaburzenia obecne w nasilonym stopniu w przebiegu procesu wychowania w rodzinie nie sprzyjają lub wręcz istotnie zaburzają dojrzałe kształtowanie się tożsamości osobistej i społecznej u młodego człowieka.

Przebieg procesu wychowania w rodzinie również w obszarze kształtowania tożsamości dziecka dokonuje się w oparciu o podstawowe mechanizmy: naśladownictwa, modelowania, identyfikacji oraz internalizacji (nadawania znaczeń) (Przetacznik–Gierowska, Włodarski 1994). W związku z tym poziom realizacji funkcji wychowawczej w rodzinie, rozumianej też jako czynnik

rozwojowy tożsamości, przede wszystkim zależy od tego kim są rodzice, a bardziej szczegółowo jakie mają poczucie tożsamości (indywidualnej, społecznej, płciowej, zawodowej, etnicznej...) i którą tożsamość społeczną przeżywają jako wiodącą. Jaka jest ich odpowiedź na pytanie kim jestem, jaki jest sens i cel mojego życia, jakie atrybuty najbardziej i najtrafniej mnie charakteryzują.

Przyjmując systemową koncepcję rodziny, warto też zauważyć, że szczególne znaczenie w kształtowaniu tożsamości dziecka ma ogólny klimat domu rodzinnego i jakość relacji wewnątrzrodzinnych oraz poziom integracji małżeństwa. Dla przykładu poczucie tożsamości płciowej młodej dziewczyny kształtuje się nie tylko pod wpływem struktury cech jej matki i relacji między matką i córką. Równie znacząca (choć jakościowo inaczej) jest osoba męża i ojca w rodzinie, a także jakość jego relacji z żoną i córką.

Samowiedza i samookreślenie rodziców oraz jakość interakcji wewnątrzrodzinnych jest początkiem kształtowania tożsamości ich dzieci i w tę strukturę Ja osobistego i społecznego My wpisuje się funkcja wychowawcza rodziców.

*

Zarysowane w niniejszym tekście zagadnienie jest wielowątkowe i niezwykle ważne wychowawczo. Wstępna refleksja wskazuje na potrzebę prowadzenia dalszych badań pedagogicznych zmierzających w kierunku ilościowych i jakościowych analiz nad wychowawczym udziałem rodziców w kształtowaniu tożsamości ich dzieci.

BIBLIOGRAFIA

- B r z e z i ń s k a A., T r e m p a ł a J. (2003). *Wprowadzenie do psychologii rozwoju*. W: J. Strelau (red.). *Psychologia*. Podręcznik akademicki. T. 1. Gdańsk: GWP s. 229-285.
- C i e r p k a A. (2002). *Tożsamość jednostki wśród rodzinnych narracji*. W: J. Trzebiński (red.). *Narracja jako sposób rozumienia świata*. Gdańsk: GWP s. 173-189.

- D o m a c h o w s k i W. (1993). *Spoleczne i kulturowe uwarunkowania patologii*. W: H. Sęk (red.). *Spoleczna psychologia kliniczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN s. 162-187.
- G r z e l a k M., J a r y m o w i c z M. (2003). *Tożsamość i współzależność*. W: J. Strelau (red.). *Psychologia. Podręcznik akademicki*. T. 3. Gdańsk: GWP s. 107-144.
- H a l l C. S., L i n d z e y G. (2002). *Teorie osobowości*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- K u c z y Ń s k a A. (1992). *Inwentarz do oceny płci psychologicznej. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- M a r k u s H. (1993). *Ja w myśli i pamięci*. W: T. Maruszewski (red.). *Poznanie, afekt, zachowanie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN s. 102-130.
- M e l o s i k Z. (1996). *Tożsamość, ciało i władza. Teksty kulturowe jako (kon)-teksty pedagogiczne*. Poznań-Toruń.
- M e l o s i k Z. (2001). *Kultura instant – paradoksy pop-tożsamości*. W: A. Nala-skowski, K. Rubacha (red.). *Pedagogika u progu trzeciego tysiąclecia*. Toruń: Wydawnictwo UMK.
- M i l u s k a J. (1996). *Tożsamość kobiet i mężczyzn w cyklu życia*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- N i k i t o r o w i c z J. (2001). *Kultury lokalne i regionalne (małe ojczyzny) w konflikcie z kulturą globalną*. W: E. Trempała, M. Cichosz (red.). *Pedagogika społeczna. Tradycja – terażniejszość – nowe wyzwania*. Olecko: Wszechnica Ma-zurska s. 152-166.
- N o w a k M. (1998). *Funkcja wychowawcza matki i ojca według pedagogii perso-nalistyczno-chrześcijańskiej*. „Roczniki Nauk Społecznych” T. XXVI (2) s. 107-139.
- O b u c h o w s k a I. (2001). *Adolescencja*. W: B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.). *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*. T. 2. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN s. 163-202.
- O l e ś P. (2002). *Rozwój osobowości*. W: B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.). *Psychologia rozwoju człowieka. Rozwój funkcji psychicznych*. T. 3. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN s. 131-178.
- O p o z d a D. (2001). *Integracja rodziny a wiedza o małżeństwie u młodzieży*. Lublin: RW KUL.
- O p o z d a D. (2003a). *Świadomość wychowawcza rodziców*. W: R. Piwowarski (red.). *Dziecko – nauczyciel – rodzice. Konteksty edukacyjne*. Białystok-War-szawa: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, s. 155-163.
- O p o z d a D. (2003b). *Patologia w relacjach rodzinnych przedmiotem diagnozy pedagogicznej*. „Roczniki Pedagogiki Rodziny” T. VI s. 75-83.
- P r z e t a c z n i k - G i e r o w s k a M., W ł o d a r s k i Z. (1994). *Psy-chologia wychowawcza*. T. 2. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.
- R y n i o A. (2004). *Integralne wychowanie w myśli Jana Pawła II*. Lublin: Wy-dawnictwo KUL.
- S t r o j n o w s k i J. (1985). *Psychoterapia*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.

- S z k u d l a r e k T. (2003). *Pedagogika krytyczna*. W: Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.). Pedagogika. Podręcznik akademicki. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- W a l o s z e k D. (2001). *Rodzinny kontekst tożsamości dzieci pogranicza zachodniego – matka*. W: H. Cudak, H. Marzec (red.). Współczesna rodzina polska – jej wymiar aksjologiczny i funkcjonowanie. Piotrków Trybunalski: Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie.
- W o j c i s z k e B. (1986). *Teoria schematów społecznych. Struktura i funkcjonowanie jednostkowej wiedzy o otoczeniu społecznym*. Wrocław: Wyd. PAN.

THE PARENTS' EDUCATIONAL ACTION
IN THE SPHERE OF FORMING THE IDENTITY OF YOUNG PEOPLE

S u m m a r y

The article tackles the issue connected with the parents' educational action in the sphere of forming the identity of young people. Identity understood most generally as identity in pedagogy and psychology is analyzed in two aspects: those of personal and social identity. In the description of identity as qualitative developmental change in the life cycle one should especially stop at the stage of adolescence. It is a time of dynamic change, of asking essential questions, and in Erikson's opinion, it is a time of conflict on the level: identity – dispersal of identity. Identity's developmental dynamism at the stage of adolescence is the resultant of different factors; the process of education in the family takes a significant place among them.

Since formation of a young man's identity happens in the context of the whole of psychophysical development, the family's educational function should be carried out in agreement with the conception of man's integral education. The parents' educational action, supporting development of identity in young people should first of all aim at broadening the adolescents' self-knowledge, forming a clearly defined hierarchy of values, broadening the personal models, helping to verbalize their plans, aims and aspirations. Development of identity in adolescents can be hampered by educational errors. Attention mainly should be paid to the parents' over-protective attitudes, an autocratic style of education, the symbiotic bond between the parent and the child, disturbance of the inter-family borders or transmission of irrationality.

The course of the educational process in the family in the area of identity formation in adolescents happens on the basis of identification and giving meanings (internalization). This is why it is so important who the parents are, what their sense of identity is, which identity they experience as the leading one. The parents' self-knowledge and self-definition as well as the quality of interfamily interactions is the beginning of formation of identity in their children and it is in this structure of *The personal I and the social We* that the parents' educational function is inscribed.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: okres adolescencji, tożsamość osobowa i społeczna, rodzina, proces wychowania.

Key words: adolescent stage, personal and social identity, family, educational process.